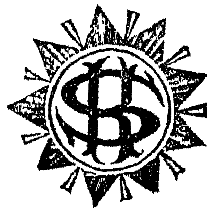
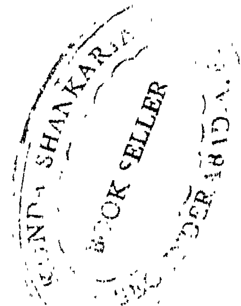
ధన్వంతరి నేనమః

పండితులచే సరిచూడఁ బడినది.

ప్రకాశకులు:

కొండా శంకరయ్య

బుక్ సెల్లర్స్ అండ్ పబ్లిషర్స్

శికంద్రాబాద (దక్కన్)

బ్రాంచి:— మెయిన్ రోడ్, వరంగల్

—)o(—

1951

వెల 0—8—0

పీఠిక

మహానుభావు లీగ్రంథము రచియించినను దేశ సౌభాగ్యము కొఱకేయని గుర్తెరుంగుట మనవిధి. ఈ పశువైద్య శాస్త్ర మపర పరాత్పరుండని ప్రఖ్యాతి గడించిన సహదేవునిచే రచియింపఁబడినట్లుగను ఆ గ్రంథముయొక్క ప్రాశస్త్యము నెఱిఁగి పూర్వకవులలో నొకరగు నారనయను కవిపుంగవుం డాంధ్రీకరణం బొనర్చినట్లుగను యీ గ్రంథము దెల్పుచున్నది. ఈతని కాల నిర్ణయమును జేయుటకుఁగాని, కులగోత్రాదుల నెఱుంగుటకుఁగాని తగిన యాధారములు మాకెందును లభ్యము కాలేదు లభ్యపడినచో నీతూరి ముద్రణమునందు విపులముగా వ్రాసెదము. పూర్వ సాంప్రదాయానుసారముగ నీగ్రంథము రచియింపఁబడి లోకోపకారమై యొప్పారుచున్నను గవిత్వమును గూర్చి విమర్శింపవలె నన్నచో జాల గ్రంథము కాఁగలదు. ఇందలి పద్యములు వారి వీరి నోటనుండి యీదుస్థితికి వచ్చినవా లేక గ్రంథ కర్తయొక్క రచనమే యింతయా యనెడి యనుమానమును ముందుముందు సాహిత్య మొనర్చుకొన్నఁ గాని యిద మిద్ధమని నిర్ధారణ సేయుటకు వలనుగాదు. అందుచేఁ బ్రకృత మావిషయమును నిలిపి వేసితిమి.

కాని తప్పులో యొప్పులో యేమైనఁగాని యేదో యొకరీతిని యిట్టి యథార్థమును గలుగ జేయుటలో నప్పటి కాల పరిస్థితుల ననుసరించి పరోపకార చింతనముచేతనే యీ గ్రంథకర్త యిట్టి మహోత్కృష్ట కార్యమునకుఁ బూనుకొనెనని యూహించి యెల్లరము వాని యెడ శాశ్వత కృతజ్ఞులము కాక తప్పదు.

ఇం దుదహరింప బడిన ప్రక్రియల నెల్లరును బాగుగా నాచరణము లోనికిఁ దెచ్చుకొని పశువుల క్షేమముల నారయుదురుగాక యని మాత్రము ప్రార్థింతుము. మిగత విషయములఁ జదువరుల కే వదలెదము.

ఇట్లు,
ప్రచురణ కర్తలు.

విషయసూచిక

పశువుల వైద్యశాస్త్రము

1 సహదేవ ప్రణీతము.

క॥ శ్రీయును గీర్తియు నధికో
పాయంబునఁ గలుగుపుణ్య । పరులకు దీవం
జేయంగఁబడెడు సత్కృతిఁ
బాయకఁ జదివినను వ్రాయఁ । బాఠము గొన్నన్ ॥ 1

తా॥ ఈ గొప్ప గ్రంథము జదివినను రచియించిన బాఠ మొనర్చినను, యిందుఁ జెప్పబడిన ప్రక్రియల నాచరణములో నుంచి పరోపకారమునకై పాటు పడినను అట్టివారి కఖిలైశ్వర్యములునుఁ గీర్తియుఁ జేకూరుఁ గలవని గ్రంథకర్తయొక్క ఆశీర్వాదము.

ఉ॥ దేవసమానుఁడైన సహ । దేవుఁడు గోవులకున్ హితంబుగాఁ
భావనమైన వైద్యము శు । భస్థితిఁ జెప్పెనుగా నికన్ మహా
దేవ వరప్రసాదమునఁ । దెన్గునఁజెప్పఁ దొడంగితిన్ వడిన్
గావున సత్కవీంద్రుఁడ న । ఖండ చరిత్రుఁడ నారయార్యుఁడన్ ॥ 2

తా॥ గోసంరక్షణార్థమై దేవతాతుల్యుఁడైన సహదేవుఁడు వైద్యశాస్త్రము రచియించెను ఈశ్వర కటాక్ష లబ్ధుఁడనై నారయ యనుపేరఁ బరఁగెడి నే నారచనమును దెనిఁగించు చున్నానని గ్రంథ కర్త నుడువుచున్నాఁడు.

క॥ దేవతలు మర్త్యమున మను
జావళిఁ బుట్టించివారి । కమృతముఁ గురియం
గా వేడి సురభి కమరులు
గోవులఁ బుట్టించి రిలకు । గోధనమునకున్ ॥ 3

తా॥ భూలోకమున జరయు మృతియుఁ గల నరుల సృష్టించి వారి జీవనార్థమై యమృత తుల్యమగు క్షీరంబులభియింపఁజేయు గోవుల సృజియించినాఁడని భావము.

కం॥ భావించి వానికిష్టము
గావింపఁగఁ బుణ్యమగును । కలియుగమందున్
గావున వైద్యము క్రియతో
జీవధనంబునకు నెఱిఁగి । చేయుడు మనుజుల్ ॥ ౪

తా॥ గోవుల కిష్టమగునట్లుగను, మీ జీవితములకక్కఱకు వచ్చు నట్లుగను నీ వైద్యము నాచరణము నందుంపుఁడని గ్రంథకర్త హెచ్చరించుచున్నాఁడు.

కం॥ రోగము గోవుల కొదవిన
వేగంబుగ మందులెఱిఁగి । వివరము తోడన్
బాగుగ బెట్టుఁడు వానికి
వేగమె రోగములుమాని । వృద్ధింబొందున్ ॥ ౫

తా॥ గోవులకు రోగము వచ్చిన వెంటనే తదనుకూలమగు సాధనములఁ దెలిసికొని యుపయోగించుచో గోవులారోగ్య స్థితిం బొందగలవు.

2 దొమ్మ లక్షణము.

కం॥ దొమ్మయిన రోగణంబులు
నెమ్మది కడుపుబ్బువరకు । నీరును బారున్
గ్రిమ్మర నూరపు తెగయును
సమ్మదమున నేలకొక్క । ఝామున వాలున్ ॥ ౬

తా॥ దొమ్మయను నెడి రోగము వచ్చిన పశువునకు కడుపుబ్బును శరీరము వడంకుచుండును పగర్పు మిక్కుటముగా నుండును. ఒకఝాము కంటె నెక్కువ జీవింపఁజాలదు.

కం॥ మేతుడగు, నీరుముట్టదు
చేతి యుడుగు ముక్కు దడియు । చెమటయుఁ గలుగున్
రీతిఁజూడి నల్లఁబడు నాడ
లి తెఱఁగున నుండుదొమ్మ । లెఱుఁగుడు పశులన్ ॥ ౭

తా॥ మేత ముట్టకుండుటయు, నెమరు వేయకుండుటయు, ముక్కు-వెంట నీరుగార్చుటయు, నోడలంతయుఁ జెమట గ్రమ్ముటయు, నల్లఁబాఱుటయు, నివి దొమ్మ లక్షణమని చెప్పఁబడినవి.

కం॥ మునుదీనికిఁ ద్రిఫల, త్రికటుక
మనుపానము చింతపులుసు । నమరిచి యుండే
విను మెనుము శౌచరసమును
ననువుగ నిచ్చినను దొమ్మ । లప్పుడె మానుక్ ॥ ౮

తా॥ తాడి; వుసిరి, కరక్కాయలను త్రిఫలముల గుండయున్ను శొంఠి, పిప్పలి, మిరయాలనెడి త్రికటుకముల గుండయున్ను అనుపానముగ చేసి చింతపులుసుతోఁ గలిపి గేద పేడరసముఁబోసి త్రాగించినచో దొమ్మరోగము తక్షణమే కుదురును.

కం॥ భల్లూకపు రక్తముతోఁ
గల్లుప్పును, శొంఠి పొడుము । గరిధూపంబుక్
నల్లని మేఁకల మూత్రము
తెల్లముగను బట్టదొమ్మ । తెగులును మానుక్ ॥ ౯

తా॥ ఎలుఁగుగొడ్డు నెత్తురు సముద్రపుటుప్పు, శొంఠిపొడుము, నల్లమేఁక మూత్రముతోఁ గలిపి త్రాగించిన దొమ్మలు హరింపగలవు.

గీ॥ నీరుద్రావకుండ । నీడను శయనించి
కాకనీరుద్రావఁ । గరుణఁబోసి
కొఱ్ఱగంజికాచి । కొమరొప్పఁ బట్టిన
వేరెవవలదు దొమ్మ । విడిచిపోవు ॥ ౧౦

తా॥ ఇతర విధములైన యేనీటినిఁ ద్రావనీకుండ బశువులను నీడను బరుండఁజేసి వేనీళ్ళను మాత్రమే త్రాగించుచుఁ గొఱ్ఱగంజి కాచిపోచిన దొమ్మరోగము గూర్చిన భయ మక్కఱలేదు.

కం॥ బరియెముక సందుదావల
నురమున వాలమునకిందఁ । నొగి ముక్కువయిక్
నిరవును దప్పకఁ గాల్చిన
నరయంగా దొమ్మపోయి । యప్పుడె కుదురుక్ ॥ ౧౧

తా॥ వెన్నెముక కెడమసందునను, యుదరము మీఁదటను,

తోక కడుగు భాగంబునను, ముక్కుపైనను గడు జాగ్రతగా రతులు వేసినచో దొమ్మ పరిహరించును.

4 చల్ది దొమ్మ.

కం॥ మానెడు సోలెడు గిద్దెడు
బానకమును నావుపంచి । తంబును గూడన్
మానుగఁ ద్రావించినచో
ధేనువులకు శీతదొమ్మ । తీవ్రమడంగున్ ॥ ౧౨

తా॥ శీత దొమ్మలకు మొదటిసారి మానెడు, రెండవతూరి సోలెడును, మూఁడవతూరి గిద్దెడును, నితరగకవు గోవుల పంచితమును ద్రాగించినచో జక్కని గుణ మిచ్చును.

5 పాలదొమ్మకు చికిత్స.

గీ॥ పాలుగుడిచి మొదలు । వాడియు డస్సియు
నున్న క్రేవులకును । నొప్పుగాను,
గలిజేరాకు పసరుఁ । గలియఁ బెన్నెరుదుంపఁ
బెట్టఁజల్లఁడగును । జెట్టవెల్ల ॥ ౧౩

తా॥ దూడల విషయములో బాలు ద్రావియు డస్సియు గృశిం చియు దొమ్మలక్షణములు కన్పించినేని తెల్లగలిజేరాకు పసరుతోఁ బెన్నేరు దుంపనూరి, తినిపించుచో రోగము కుదురును.

6 పాఱుటకుఁ చికిత్స.

గీ॥ చలిది మేసినతేగ । చెడబాఱి చిక్కిన
నూనెముంచి యేకు । నోటికిడుట
గాగజల్లతోడ । కనకంపు పత్రాకు
కలియ నూరిపెట్ట । నిలిచిపోవు ॥ ౧౪

తా॥ పసిరిక వేయుటచే చిన్నదూడలకు పాఱుట సంభవించును. అట్టివేళ మంచినూనెలో దూదియేకును ముంచి తినిపించి మజ్జిగతోఁ బసిడి ప్రత్తియాకును నూరిపెట్టిన పాఱుట ఆగును.

7 అజీర్ణ చికిత్స

గీ॥ పాలు మిగుల గుడిచి । పాలరగక నున్నఁ
గ్రేవులకును బెట్టి । మేపుతోడఁ

పెరుగు గంజియాకుఁ । బెన్నేరు దుంపయు
నరకఁ జెన్నుగా మాను । నాతిసారంబ ॥ ౧౫

తా॥ దూడలు మితిలేకుండ పాలుఁద్రావి యవి యరుగకున్న స్థితిలో పచ్చి గంజాయాకుఁ బెరుగు... లయనూరి అందులోఁ బెన్నేరు దుంపఁగూడ గలిపి బాగుగా నూరించి తినిపించుచోఁ జక్కపడును.

8 విరేచనములకు

కం॥ పలువురు బారెడు లేగకు
సలలితముగఁ ద్రికటుకంబు । జల్లను బెట్టన్
దలఁగకఁ బారుట మానును
నిలలోపల నిట్టివెద్య । మేర్పడి యుండెన్ ॥ ౧౬

తా॥ విస్తారము బాతెడి లేగకు, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, వీని చూర్ణమును జల్లతోఁ గలిపి పెట్టిన నయమగునని లోకప్రసిద్ధి.

9 పాలకోలకు చికిత్స.

గీ॥ పాలకొలకు గాంచఁ । బలుమారుఁ బాతిన
బరుల బడగాక । బరగ నిమడు
వెన్న తోడ బసుపు । వెల్లకొట్టలు పెట్ట
దెవులుమాని వేగఁ । దెలివిఁ బొందు ॥ ౧౭

తా॥ పాలకుఁ బాలు పాతెడి లేగలకు బతిరెమ్మిక వైవులపండ్ల యొద్ద రతు వేసి, పసుపును, తెల్లకొట్టలను వెన్నలోఁ గలిపి తినిపించిన నీరోగము హరించును.

ఆ॥ పాలు మిగుల గుడిచి । పాతి చిక్కినలేగ
పెరుగు గంజయాకు । బిసికి బెట్టు
మేడునాళ్లు దంగ । డిగురుఁ బెరుగు పెట్ట
పారుటెల్ల మాని । బ్రితుకు క్రొవ్వు ॥ ౧౮

తా॥ మితిలేని పాలుద్రావి జీర్ణముగాక బాధపడెడి లేగలకుఁ బెరుగులో గంజాయాకుఁ బిసికి పెట్టినను లేక తంగేడాకు చిగుళ్ళు యేడు పూటలు పుడికించి పెట్టినను బాగుపడును.

10 నెరిడలు.

కం॥ నెరిడలు పుట్టిన పసరము
నెఱ వెఱిగి యు మేతలుడిగి । నీరుదొలంగున్

బరవున నిట్లొక మూసము
నరయగ లేకున్న నురము । వర్ధము పెరుగున్ ॥ ౧౯

తా॥ మేత మానుటయు, నీరు త్రాగకుండుటయు, నెరిడలు తగిలిన పశువులయొక్క లక్షణము, ఇట్టిరోగమున నుపేక్ష చేసిన యెడలం గడుపు పెద్దదయి విపరీత రోగములకు గారణ మగును.

11 చికిత్స

సీ॥ సమము గోర్రపిండి । సరికరి ధూపము
నూనె గలిపి ముక్కు । లోన విడిచి
వెదురు టాకు పసరు । బెట్టిన గొట్టెడు
దిన దినంబు నెరిడి । తిరిగిపోవు ॥ ౨౦

తా॥ ఇట్టి రోగమునకు గొర్రలపిండి, కరిధూపము సమానముగా నూనెలో వైచి ముక్కు రంధ్రములలో బోయవలెను. ఇదిగాక వెదురు టాకు పసరు గొట్టెడు లొనికిచ్చిన నెరిడరోగము నశించును.

12 మరియొకటి

కం॥ కలితో మోదుగ పూవును
గలియుంగా నూరిపెట్టు । కరిధూపమునన్
నరవడ సున్నము వేసే
వెలయగ బెట్టినను దాడ । వేగమె మానున్ ॥ ౨౧

తా॥ బియ్యపు కడుగుతో మోదుగ పువ్వులను బాగుగా నూరి అందులో కరిదూపమును, కొంచము సున్నమును కలిపి తినిపించినను నెరిడ రోగము కుదురును.

13 ఇంకొకటి

కం॥ దిరిసెన చెక్క రసంబును
నరయుంగా నావుపాలు । నందున గలపన్
కలితో నిరువుగ నూనెడు
దిరముగ నిడియున్న నేడు । దినములు మానున్ ॥ ౨౨

తా॥ దిరిసెన చెక్క రసమును ఆవుపాలును, కడుగును బాగుగా కలిపి దినము 1 కి మానెడు చొప్పున దావించిన నేడు దినములలో నీరోగము కుదురును.

14 దీనికి రక్ష

గీ॥ దాపలి బదిమొనలు । దబ్బన మునుగాల్చి
నాల్గు వేళ్ళనాట । నయముతోడ
నూనె గాచిపోయు । నొప్పి శమించును
అష్ట రేఖలగుచు । నగుపడంగ ॥ ౨౩

తా॥ దాపలి వైపున నాలుగు వ్రేళ్ళ వెడల్పున నష్ట రేఖలవలె దబ్బనము సహాయముతో, వేడినూనెతో రక్ష వేసినను యీరోగము హరించును.

15 నిధానము తెలియని చికిత్స

సీ॥ ఏరోగమైనను । నేర్పరింపంగ రాక
నీరు మేపులుడిగి । నిలిచియున్నఁ
గలితోడుతను శింశు । క్రమమాణంబులు
మర్దించి యరిశాల్లు । మడిమఁ గలిపి
మూఁడు దినములిడ్డ । మునుకొని రోగంబు
లేవైన మనుజున । కెఱుకపడును
ఎలుగు నెత్తురు కలిని । నేరోగమైనను
కలిపి పెట్టినమాను । గడమతోడ,

ఆ॥ దానరోగగతులు । గానకయున్నను
నిట్టి రెంటిలోన । నేదిదొరుకు
నదియె కూర్చిపెట్ట । నతిశీఘ్రముగ మాను
రోగములు దొలంగ । రూపువచ్చు ॥ ౨౪

తా॥ నీరుఁ ద్రావకయు, మేతతినకను, నిలిచిపోయిన పశువుల లక్షణములను గ్రహింపలేని స్థితిలో కడుగునందు మోదుగుపువ్వు బాగుగా మర్దించి కలిపి, అవుపంచితము గూడ కొంతచేర్చి యిచ్చినను, లేక కలిలో నెలుగుబంటి నెత్తురును కలిపియిచ్చినను, మూఁడు దినములలో వసరము మంచిదశకు రాఁగలదు.

16 నల్ల మునుగు

కం॥ నల్లఁబడి మేపు లుడిగినఁ
దెల్లంబుగ దెలివిలేక । దీనతనున్న

గల్లును మోదుగ పూవును
కల్లవడక బెట్టరోగ । గతులకా పోవుకా ॥ ౨౫

తా॥ నల్లబడి తెల్లిరితే హీనదశ యందు నున్నట్టియు, మేత దిన కుండ నున్నట్టియు, పశువులకు కల్లువంటు మోదుగపూవును నూరి తిని పించిన రోగములు పోవును.

17 వేఱోక చికిత్స

కం॥ దిరిసెనచెక్క రసంబును
పరమూత్రము మూసి జేసి । నవదివసంబుల్
బరిపాటిఁ బెట్టి రేనియు
మఱిపుట్టదు నల్ల తెగులు । మానుగ బశులక్ ॥ ౨౬

తా॥ మనుజుని మూత్రమందు దిరిసెన చెక్క రసమును కలిపి తొమ్మిది దినములు వరుసగా దినము 1 కి మూసెడు త్రాగించిన నల్ల తెగులు పూర్తిగా హరించును.

18 మఱియొక చికిత్స

గీ॥ వెదురు, నేలవేము । వెలయంగ నల్లేరు
నడ్డసరము పెద్ద యావపిండి
గుముడు పండ్లగూర్చి । కోర్కెతోఁ గలిపోడ
నలరఁ బెట్టమాను । నల్ల తెవులు ॥ ౨౭

తా॥ వెదురు, నేలవేము, నల్లేరు, అడ్డసరము, పెద్ద ఆవాలపిండి, గుమ్మడుపండ్లు, వీనిని కలిపి నూరి తినిపించినను నల్ల తెవులు మానును.

19 నరగడ చికిత్స

కం॥ కల్లుప్పు, నానపిండియు,
వెల్లుల్లి బదేను దినములు । విడువక బెట్టక్
జల్లను దినమును గొట్టెదు
తెల్లముగా నరగడంబు । తీరును బశులక్ ॥ ౨౮

తా॥ కల్లుప్పు, ఆవపిండి, వెల్లుల్లి, యీ మూటిని మజ్జిగలో గలిపి గొట్టము సహాయమున 15 దినములు పెట్టిన నరగడ రోగము పోగలదు.

20 మలిమిడి చికిత్స

కం॥ మలిమిడికి జిత్రమూలము,
పెంచక ఆవుదము గల్పి । పెట్టుదు రిట్లక్,

మలిమిడి త్రికటుకముతో
బొలువుగ వ్రాయంగ జాత । పుండును మానున్ ॥ ౨౯

తా॥ చిత్రమూలము ఆవు గమలో గలిపి తినిపించడమే కాక పుండుమీద శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు నూరి వుడికించి రాచిన మలి మిడిరోగము పోవును.

21 మరియొక చికిత్స

కం॥ మలిమిడికి గెంటె సేనియు
జెలిమిడి దుష్టపుల వేళ్ళు । చెండియు నీరుం
గలివెచ్చ జేసి పెట్టిన
బొలువుగ్గ నాటుంటిదీరి । పోవుంబసికిన్ ॥ ౩౦

తా॥ ఈవ్యాధిచే గాళ్లు పుండ్లుపడి కుంటునప్పుడు దుష్టపాకు వేళ్ళరసము వెచ్చజేసి కడుగుతో పెట్టిన కుంటుతనము మానును.

22 అరిపట్టులకు రక్షలువేయు స్థానములు.

కం॥ ముక్కుకొన, తోక తుదయును,
నక్కజముగ దారిదుగొల్చి । యదిసగము గొల్చి
టక్కున చూచిన యెద్దుకు
నక్కజముగలట్టు పట్టు । నప్పుడె మానునున్ ॥ ౩౧

తా॥ పశువులయొక్క ముక్కుకొన మొదలు తోకచివర కెంత పొడవుండునో అంతదారిదు గొల్చి అందు సగము దూరము ముక్కు దగ్గరనుండి రక్ష వేసినచో అరిపట్టు మానును.

13 రొమ్ము పట్టుటకు చికిత్స

గీ॥ రొమ్ము పట్టి పసికి । రుజహూల్ప దలతెని
గోరి తెలిక పిండి । కొట్టెడేసి
పాలు కలిపి పెట్టి । పండ్రెండు దినములు
వేపు బెట్టనద్దు । రూపువచ్చు ॥ ౩౨

తా॥ రొంపవలన బాధపడు పశువునకు దెలకపిండిని బాలతో కలిపి గొట్టముతో పెట్టినచో 12 దినములలో తగ్గును.

24 బొడ్డెటికె లక్షణము

కం॥ తొడుప్రిపడు లేచు బలుమలు
నిట్టిలపడి చూచికాళ్ళు । సీల్గుచునుండున్

మెట్టుచు బొయ్యెదు బొద్దెటుని
పుట్టిన పసరము చికిత్స । బొందురుగంగన్ ॥ ౩౭

తా॥ బొద్దెరికి గలిగిన పశులక్షణము:— తరచుగా నులికిపడును. వెలవెలబారిన ముఖముతో జూచును. కాళ్లు నిగడదన్నును. కదలదు. మేతదినదు.

25 ఇాదుకుం జికిత్స

కం॥ ఈరోగమొ త్తినప్పుడు
నారంగరిధూప, త్రికటుక । నాయనుములుమా
బీరాకు పసరు, నెయ్యిని
భూరమణా! పోయు నట్టి । బొద్దెరుమానున్ ॥ 3౮

తా॥ పైరోగము సంప్రాప్తమైనప్పుడు, కరిధూపము, త్రికటుకములు, అనుములు, బీరాకుపసరు, నెయ్యి వీనిని గలిపి త్రాగించిన హరించును.

26 కడుపు నొప్పి

గీ॥ కడుపు కుట్టినేల । బడుచు లేచుచునున్న
బసరమునకు నెరిగి । ముసల మొకటి
మూడునాల్గుమార్లు । మున్ను జఠరమ్మున
వేయఁగడుపు కుట్టు । వేగమాను ॥ 3౯

తా॥ కడుపు కుట్టు బాధచేఁ దాళఁజాలక నల్లాడు పశువును రోకలి మూడునాలుగు పర్యాయములు పొట్టపై గుమ్మి పొర్లించిన గుట్టు సర్దుకొనును.

కడుపు వుబ్బునకు జికిత్స

గీ॥ వెన్నమేయగడ్డు । యెంతగా నుబ్బినఁ
బసికిఁబొతదంటు । మసిజలంబుఁ
బెట్టినదియకండ్ల । బెట్టియుండిన వేగ
నొక్క గడియలోన । నుబ్బుమాను ॥ 3౬

తా॥ కొత్తచేనులో వెన్ను విరిచిన కాలముల నావెన్నులఁ దినెడి పశువులకుఁ గడుపు వుబ్బును అట్టి సమయమందాపైరుల పాత దంటునే కాల్చి దాని మసితో నీరు త్రాగించిన నుబ్బు హరించును.

28 ఇందులకు వారియొక చికిత్స

కం॥ కడు భరముగాఁగ నుబ్బిన
పెడసందేల రెట్టగలపి! పెట్టుట నీటం
చొడిబడిక మూడుగొట్టెలు
కడువేగమె పెట్టినంతఁ! గదలక పోరుక్ ॥ 32

తా॥ భరింప శక్యముగానంతగా కడుపుబ్బినపుడు పెద్దకొంగల రెట్టను నీటిలోఁ గలిపి మూడు గొట్టెములు తాగించిన సుఖముగా విరేచనమై కడుపుబ్బు తగ్గగలదు.

29 ఇరువాయి గట్టినందులకు చికిత్స

కం॥ ఇరువాయి కట్టి యూరుపు
విరియక నిగ్రహముబొంద! వేగమ పసికిక్
గురివెంద పసరుఁ గలితో
వెలుపునఁ బెట్టంగఁ గదుపు! వేగమె పాలుక్ ॥ 33

తా॥ వాతరోగము వలన నూపిరి తిరుగక గిలగిల దన్నుకొను పశువునకు గురువిందాకుపసరు కడుగుతో గలిపిపెట్టిన విరేచనమై వాతము హరించును.

30 దీనికి విరుగుడు

కం॥ మిగులం బెట్టిన పేగులు
దెగబాఱంగాను బిసికిఁ! దెలిసిని గొట్టం
సగమిడుఁడు చల్ల, తంగేడు
చిగురును గలి నూరిపెట్ట! చెచ్చెరమానుక్ ॥ 34

తా॥ పైన చెప్పంబడిన ప్రక్రియ వలన విరేచనము లెక్కుడుగా నైనచో జల్ల తంగేడు చిగుళ్ళు మెత్తగా నూరి కడుగుతో కలిపి బెట్టిన విరేచనములు కట్టును.

31 వాతరోగము చికిత్స

కం॥ దుష్టపు పసరొక పోనెడు
నిష్టము గలిఁ బులియపెట్ట! నేరుపుతో వి
స్పష్టము పోలెడు మరగగ
గష్టపు పసరముకుఁ బెట్ట! గడువృద్ధియగుక్ ॥ 40

తా॥ దుష్టుపోకు పసఉను ... నెడు కలిలోఁ బులియపెట్టి దానిని సోలెడుగా మరగనిచ్చి త్రాగింప వలయును.

32 రొమ్ము దగ్గుకు చికిత్స

గీ॥ రొమ్ము దగ్గువపనికి । రుజ...న్న దల తేని
తెలక పిండి పాల । గలిపిపెట్టి
పత్తికాయ ఆవు । పాలతో గడుకుమిత్ర
పెట్టబడిన బసికి । బెట్టిమేపు ॥ 41

తా॥ తెలకపిండి పాలలో గలిపి కిపించి పత్తికాయలు ఆవు పాలతో కుమ్మి దానిని మేపి మంచిమేత పెట్టవలెను.

33 ఇంకొక పద్ధతి

కం॥ దిరిసెన చెక్క రసంబును
మిరియంబులు గలయనూరి । మేదినిలోనన్
సురభులకు నాల్గుపూటలు
విరసవు చెవిలోన నిడగ । వేగమె మాను ॥ 42

తా॥ దిరిసెనచెక్క రసంబులో మిరియపు గింజలనునూరి నాలుగు పూటలు పెట్టిన రొమ్ముదగ్గు హరించును.

34 ఇంకొక తరహావాతము

సీ॥ ఒకరనాలుగు కాళ్ళు । నూర్వనంబుగా వాచి
కదల నేరక జర । కాలమైన
దానికి వావిలి । తంగేడు, దిరిసెన
బాడిద వేపాకు । పసరు తెలమి
మానడాముదమును । మరి నెయ్యి నూనెయు
నందులోపల గలి । యంగ బోసి
కడుమెల్ల నన్నియు । గాచిపొంగారంగ
బ్రేమలో పవ్వెడు । పెట్టవలయు

గీ॥ వాతమెట్టిదైన । వారక బదునాల్గు
దివసము లిడినదాంటి । మొనుముకంటె
లావు గలిగి బ్రతుకు । గోవుకే క్రియ జేసి
రేని వాయువులను । మానుచుండు ॥ 43

తా॥ నాలుగుకాళ్ళు వాచి కదలజాలని పశువునకు వావిలి లింగే డు దిరిసెన, బాడిద, వేపాకు రసము మూసెడు వంతున గలిపి మూసె. డామదము, నూనె, నేయి వీనియందు మిళితము జేసి కాచి పసరులింకు నటుల గావించి రోజు 1 కి తవ్వెడు చొప్పున 14 దినములు పెట్టినచో నెట్టి వాతము నైనను హరించును.

35 జంబుక వాత లక్షణము

ఉ॥ జంబుక వాతమైన పశు । జాతికి దీర్ఘ యుతంబు లైన రో
మంబులు బుట్టి దానొడల । మారుత మెప్పుడు మార్పుబొందున
గ్నింబడ మేయనోడమఱి । నీడల దూవగ వచ్చునట్టి రో
గంబు జనించెనేని బసి । కాళ్ళను బారక జాచు నోర్వక ॥

తా॥ జంబుకవాతమనెడి రోగము ప్రాప్తమైనపశువునకు వెంట్రుకలు బాగుగా పెరుగును. మాటిమాటికి బెదురుకాళ్ళు యెక్కట్టుకొని పోయి మేతమాని యెండకు బాళజాలలక సదా నీడనే కోరుచుండును.

36 ఇందులకుఁ జికిత్స

చ॥ బిసరుహ మూలముక్ బసపు । బెండల వేళ్ళును నొక్కరూపుగా
వసుమతి శర్కరంబునను । వారకఁ గుమ్మిచుఁ బందినేతితో
మసలక వండి లేహ్యము క్రి । మంబున గోస్త్రైల పాలతోడుత
బసరపు వక్కవాతముకు । పక్షము పెట్టిన మాన్పుఁజెందెడిక్॥ రగి

తా॥ తామరదుంప, పసుపు, బెండవేళ్ళు వీనిని సమముగాఁజక్కెరతోఁ గలిపి పందినేతితో లేహ్యమగునటుల నుడుకఁబెట్టి గొర్రెపాలతో 15 దినములు కుడువఁ బెట్టిన నీ జంబుక వాతము హరించును.

37 తీటకు

కం॥ కలియును, బూరుగు బంకయు,
తిలకుసుమము వండి పెట్టఁ దీటలుమానుక్
గలియును వెంపలి పసరును,
వలనుగ గల్లుప్పుతొ బెట్ట । వాతము మానుక్ ॥ రట

తా॥ కదుగు, బూరుగుబంక, నువ్వుపువ్వు, వీనిని నీటితో పుడికించి పెట్టిన దురదలు హరించును. కలి వెంపలాకుపసరు, కల్లుప్పు వీనిని పెట్టినచో వాతము నశించును.

38 తలలోని దీటలకు

సీ॥ పశువులు తలగాడి । పలుమారు గోడూడ
కొనడొక్క తలకాయ । గోకికొనిన
తలమెరియగు నొండెఁ। తలలోని దీటగా
జనురోగ మని కను । గొనుచునుండు
ఆవాలు, చవిలెత్తు । అపురంగ వెల్లుల్లి
శొంఠినిఁ బొడుముగాఁ । జేసి వేగ
గోలిమిడి పసరును । గూర్చి కర్ణములందు
నశ్యంబుఁ జేసి య । నంతరంబ

గీ॥ కొన చెవుల్ రెండు కొమ్ములుఁ । గూడఁగట్టఁ
బాయురోగముల్ రెండును । వేయునేల
జనులు సహదేవ మతమును । జదివి యెరిగి
చేయుడీ మీరు సురభుల । జీవరక్ష ॥ ౪౭

తా॥ పశువులు తలచుఁ గాలిడెక్కలతోడ, చెట్లు చేమలకుఁ దగిలించుకొని తలగోకి కొనును. అందుచే దలలో నొక తీటయో, నొప్పియో, యున్నదని గ్రహింప దగును. ఇందులకు ఆవాలు, వెల్లుల్లి, శొంఠిచూర్ణముచేసి గోలిమిడాకు పసరుతోఁ గలిపి చెవులలోఁ బోయవలెను.

39 అంగిటి ముండ్లకుఁ చికిత్స

కం॥ మేపర దాకిన కుత్తుక
వాపునకుంగార ముండ్లు । వడి నణచుచునా
వాపుకుఁ గంఠముఁ జూపిన
నా పసరసబునకు మాను । నంగిటి ముండ్లుల ॥ ౪౮

తా॥ మేతఁ దినుటకు వీలులేకఁ గంఠము వాచియున్న పరిస్థితులలోఁ బశువులకు గారముండ్లలోఁగొట్టి కంఠమునకు రక్షబెట్టిననయ్యది హరించును.

40 ముక్కుబంతికి చికిత్స

కం॥ ముకుబంతి తలము నెక్కిన
నొకకాలము నందుఁబసర । ముదుగక దగ్గుల

ఒకపిల్లి గడ్డయు సుర
భికనస్యముఁ జేయఁదగును । పేర్కొనిమానున్ ॥ ౩౯

తా॥ పసరముయొక్క తలలో ముడుబంతిపుట్టి దగ్గునపుడు పిల్లి గడ్డ నాకదాని నశ్యముగానుపయోగించినఁ జేరుపెప్పి యూడగ్గుపోవును.

41 వగర్పునకు జికిత్స

కం॥ కలియును, వెంపలి రసమును
గలుపుము నశ్యంబుఁజేయు । గాదగ్గుడుగున్
గలియును మోదుగ పసరును
దిలపిష్టముఁ బెట్టనగరు । తిరుగున్ బసికిన్ ॥ ౪౦

తా॥ కడుగులో వెంపలియాకురసము గలిపి నశ్యముచేయుటయు కడుగులో మోదుగాకు రసము, తెలకపిండి కలిపి తినుపించుటయు జరిగిన యెడల దగ్గు, వగర్పు మాయమగును.

42 గుండెవగర్పునకు, దగ్గునకుఁ జికిత్స

కం॥ ఇలవేము గడ్డరసమును
గలియఁగ నొకటొకటినూరి । కలితోఁ బెట్టన్
బోలుపుగ దగ్గువగర్పును
వెలయంగాఁ గుమటమాను । వేగమె పసికిన్ ॥ ౪౧

తా॥ నేలవేము దుంపరసము, గడుగుఁ బెట్టినచో దగ్గు వగర్పు హరింపఁగలవు.

43 పురుగు పుట్టిన, పుండ్లు మానుటకు

కం॥ పుచ్చిన పుంటికిఁ బురుగును
జచ్చేటందుకును నుల్లి । సహితము ఘృతమున్
వెచ్చంగఁ గాచిపోయఁగ
వెచ్చములేనట్టి పుండు । వేగమె మానున్ ॥ ౪౨

తా॥ వెల్లుల్లి నేతితోఁ గాచిపోసినచో పురుగుతోఁ గూడిన పుండ్లు అన్నియు మానును.

44 పుండు తొలగుటకుఁ జికిత్స

కం॥ పసికాలు పుండు తొలఁచిన
నెసఁగన్న కాకులుపట్టి । యీడ్చినదానిన్

వెసఁ ద్రికటుకేము మెమ్మెత్తం
బసికిని బూయఁగను బుండు । బాగుగ దూరున్ ॥ 43

తా॥ పసరములకు బొందముల యందుఁ బుండయిన పడుపజాలక యీడ్చుచున్న స్థితిలో శొంఠి, మిరియాలు, ఉమ్మెత్తయు గలిపి నూరి పుండుపై పూతబెట్టిన మారెంచును.

45. ఈచగాలికి చికిత్స

కం॥ కాలెండి యీచపోయిన
పాలనుచే గోణిదియాకు । పసరునుగూడం
గాలికిఁ బూసియుఁ దోమిన
తేలియు నటు కాలుసాగఁ । దిన్నగ వచ్చున్॥ 44

తా॥ ఈచకాలికి, పాలలో నేకోణిదియాకు రసమును కలిపి కాలికిఁ బూతబెట్టి మర్దించిన నయ మగును,

కం॥ దానికి నిరువది దినములు
కానిది మఱి చక్కఁగాదు । కావున వెడలం
బోనీక కట్టి మేపిన
కానిది యగు మేలు తొంటి । క్రమమున వచ్చున్॥ 45

తా॥ పైన చెప్పిన ప్రక్రియ వరుసగా నిరువదిరోజులు చేసినగాని కుదురదు. కావున అంతవరకు కదలనీయకుండ కట్టి మేపవలయును.

46. కాలు విరిగినందులకు చికిత్స

చ॥ పసరము దా పెరింగియును । పన్నుగ బోటును బోవకుండినన్
మసలక వానినిన్ దురచి । మూనెడుపాలు కలంగరాకు న
వ్వసరున వెన్నయుం గలిపి । పాడిన చూర్ణము నేడువారముల్
విసువక కట్టిపెట్టు మరి । విర్గిన కాలును వచ్చు చక్కగన్. 46

తా॥ కాలు విరిగి నొప్పిచే బాధపడుచున్న పసరమునకు గుంట గలగరాకు పసరు వెన్నతో కలిపి రాయుచు కట్టుగట్టిన యెడల నది కుదురును.

47 పోటు పోవనిచో

గీ॥ పోటుపోయి విరిగి । పొరిగాలుకుంటిన
నెముక చక్కద్రోపి । యేడునాళ్ళు

నెనుము నెయ్యిబోలు । నెనరంగపోసిన
ననుకళట్టికాలు । కే్రిపువచ్చు ॥ ౪౭

తా॥ పోటు పగయిరా పోయి కు టుట మాత్రము పోవనిచో గోడ నేతితో పాలుకల్పి మర్దన చేయుచు నెమకి సర్దవలెను.

48 మావి పోవుటకు

గీ॥ ఈనిమావి నెయ్యి । లేని పశుల కెల్ల
ననుపకట్టు పుచ్చ । యాకు రసము
పేలపిండితోడ । బెట్టుటకాదేని
మలుగుచుట్టుమాండ్లు । మరువ వలయు ॥ ౪౮

తా॥ మలుగులమీద పుట్టనున్న పన్నించి, అనుపకట్టు, పుచ్చ యాకు రసము, పేలపిండి వీనిని బెట్టినను మావివేయును.

49 ఇంకొక మాదిరి

కం॥ పులిచల్ల, కందగడ్డయు
నలియుంగా నూరి యేడు । నాళ్ళటు పోయం
దలకొనిన మలుగులోపల
బలిసినచో మావి బైకి । వచ్చుఁ బసికిఁ ॥ ౪౯

తా॥ పులిచల్ల, కందగడ్డయు, నూరి వరుసగా నేడుదినములు పెట్టిన మావి పడును.

50 దున్నకట్టు బలహీనమైన పశువులకు

ఉ॥ ప్రక్కల బట్టు కావునను । బాసిన వెంట్రుకఁ బేడఁబెట్టినన్
చెక్కలు వేము, కారుమ్మకము । చిత్రము, జిల్లెడుఁగూడ నేలవే
మొక్కసమంబు చల్లయును । నొవ్వఁగఁ గొట్టెఁడు చేసిమొత్తగన్
ద్రొక్కిన నేడు వారములు । దొడ్డపడన్ బసి మేపు బెంపునన్ ॥

తా॥ వెంట్రుకలు పేడలో బడుచున్న పశువులకు మునగ, వేపు కారు, చిత్రమూలము, జిల్లేడు, నేలవేము, యీ చెక్కలు సమముగా నూరి చల్లతోఁ గలిపి గొట్టముచే పట్టుచుండ వలయును. అట్లుచేసిన 7 దినములలో నీరోగము రూపుమాయును.

కం॥ దున్నక యందున డస్సియు,
నున్నసురభి నల్లఁబడిన । నొకతిల పిష్టం

బన్నమునఁ గలిపి పెట్టినఁ
జన్నగ బదిహేను తిథులఁ । జక్కఁగ జేరున్ ॥ ౬౧

తా॥ దున్నుట యందు డస్సిన పశువుల కన్నమునందుఁ దెలక పిండిఁ గలిపి పెట్టిన 15 దినములలో బడలిక తీరి వ అల దున్నుట కక్కఱకు రాగలవు,

కం॥ మెడవంపునఁ బెనువుండయి
బడుగగుఁ బసరంబుగూడు । బడు చోట్లఁదగన్
దడిబూడ్దె మెదిపి పూయఁగ
గడువేగమె తేరిపుండ్లు । గండ్లును మానున్॥ ౬౨

తా॥ పశులకు మెడపైఁ బుండ్లుపుట్టినఁ బుండ్ల ప్రదేశమునందు బాడిమట్టియు, బూడియు గలిపినచో బుండ్లు, గండ్లు మానఁగలవు,

51 పోట్ల దూడలకు

కం॥ దోడఁబడి పోడుచు బసగము
కాలస్యము లేకదాని । యత్తుల రెంటిం
దైవము బెట్టిన నేడు ది
నాలకు శాంతము వహించు । నాబోత్రైనన్ ॥ ౬౩

తా॥ పోట్ల దూడలకు కన్నులయందు నువ్వులనూనె బోసిన వారము దినములలో సాధుగుణ మలవడును.

52 పుప్పివంటికి

సీ॥ పారిజాతాకును । నీరధి లవణంబు
మిరియంబు తోడిబార । మెదిపి పెట్టి
కాచేని గాడిద । గడపాకు మిరియంబు
గూడ కల్లుప్పును । గూర్చిపెట్టి
సమకూరదయ్యెనా । చనుకొత్త నున్నంబు
ఆముదమును గల్పి । యచటబెట్టి
కరి ధూపము పొగాకు । కలిడిరా నున్నంబు
పొట్లాకు నూగును । పొసగబెట్టి
గీ॥ మఱియు దంబాకు బెట్టిన । మానునపుడు
చెట్టతీసిన వేగంబు । నట్టులేక

ప్రాతకొత్త ఫుండైనను । ఖ్యాతితోడ
పుప్పిపుండు మానును గేదె । పురుగుతోడ ॥ ౬౮

తా॥ పుప్పిపంటికి పారిజాతపుఆకు, ఉప్పు, మిరియము గుమ్మడి పాలతో కలిపిగాని లేక గాడిదగడ్డ పాదాకు, మిరియము, సైంధవలవణము, కలిపిగాని క్రొత్త సున్నము ఆముదము కలిపిగాని కరిదూపము, ఆనపాకు రాతిసున్నము, పొట్టనూగు, పొగాకు నెందిపిగానిపంటిపై బెట్టినమానును.

౬౭ పొడుగు పుచ్చినందులకు

గీ॥ పితికెయావు పొదుగు । పుచ్చిన త్వరితము
సూర్యరశ్మిపాలు । జూచి చల్లు
ఉత్తరేణియాకు । వెల్లుల్లి మెత్తగా
నూరి జలధి యుప్పు । మీరమీర ॥ ౬౫

తా॥ జిల్లేడుపాలుగాని, యుత్తరేణియాకుగాని వెల్లుల్లి ఉప్పు నూరిగాని రాచేది.

54 పుండ్లు మానుటకు

కం॥ కాకులు పొడవక యుండిన
మాకొని యుండంగనీగ । ముసరక యుండన్
నాకక యుండగ వేగమె
చేకొని యురయరిగ పుండు । శీఘ్రమె మానున్ ॥ ౬౬

తా॥ పుండ్లను గాకులు పొడువకుండా యీగలు ముసరకుండ తనకు దానై నాకికొనకుండా పసరమును గాపాడిన పుండ్లు వేగమే మానగలవు.

౫౫ వగర్పునకు

చ॥ తనువగరయ్యె నేని బసి । తాపమునంబడు నెండలోని నే
పనికిని నిల్వనోప దతి । భారము దాల్పదు పక్కలెత్తుచున్
అనిశము నూదితో ట్రిపడు । నంకిలియూర్పులుచక్కగామియున్
అనుగును నెండ నైజములు । కాదిగుణంబులు మాని యేమయున్॥

తా॥ వగర్పుగల పశువు ఎండతో నిల్వజాలకుండును భారము మోయజాలదు. ఊపిరి తిరుగకుండును తొట్రుపడుచుండును.

56 ఇందులకు చికిత్స

కం॥ వసయును, పిప్పలి, శొంఠియు,
వసపును నశ్యంబుజేసి । బదిమిరియములుం
బొసగ నవినూరి పశువుకు
విసువక బెట్టగ వగర్పు । వేగమె మానున్ ॥ ౬౮

తా॥ వస, పిప్పలి, శొంఠి పశువునకు నశ్యముగా జేసి యీవస్తువులే పదిమిరియములతో గలిపి నూరి తినిపించిన వగర్పు హరించును.

57 వగర్పునకు

కం॥ వినుమడ్డసరము మానెడు
నెనిమిది గంటెములు శొంఠి । యేర్పడ మిరియం
బును పసుపు గూర్చి నాలుగు
దినములు పెట్టంగమాను । దెప్పున బసికిన్ ॥ ౬౯

తా॥ వగర్పునకు అడ్డసరపాకురసము మానెడు 8 గంటెలు శొంఠి పొడి అంతే మిరియంబులును పసుపును కలిపినూరి 4 దినములు పెట్టిన మానును.

58 తేలుకరచిన పశువులకు చికిత్స

కం॥ వృశ్చికపు పోటు దవిలిన
బశ్చాత్తాపమున బొరల । బదిమిరియంబుల్
గచ్చపొడి గన్నులందిడి
నిశ్చయముగ నదియె పెట్ట । నెరివిష హరమా ॥ ౭౦

తా॥ పశువులకు తేలుకుట్టిన బదిమిరియములు గచ్చాకు కలిపి నూరి కండ్లలో బెట్టి దానినే లోనికి దినిపించిన తేలుబాధ హరించును.

59 మఱియొక చికిత్స

కం॥ వసయును బిప్పలి, శొంఠియు
పసుపును నశ్యంబుజేసి । బదిమిరియంబుల్
బసరముకు తేలు కుట్టిన
విసహరమగు నాతుణంబ । విధిగావినుడీ ॥ ౭౧

తా॥ వస, పిప్పలి, శొంఠి, పదిమిరియాలు, పసుపు, వీనిని నూనెతో నూరి, తేలుకుట్టిన ప్రదేశమున మర్దనఁ జేసిన హరించును.

60 పాముకాటు లక్షణము

కం॥ ఏపాము కఱచె నేనియు
నాపసరము బడుసుయూర్పు । లారోమంబుల్
యేపున మరుగొండ్రించును
మేపుసు నీళ్ళనుదాలంగి । మేదిని కొరుగుక్ ॥ ౭౨

తా॥ పసరమునకుం బాము కఱచిన నూరుపు ఎక్కువగును: రోమములు నిక్కపొడుచును, మేత నీళ్ళు విసర్జించును. స్మృతిందప్పి పడియుండును.

61 ఇందులకు చికిత్స

ఆ॥ నిగుడనాగరసము । నీరును బెట్టిన
నెల్ల పాము విషము । లెల్లమాను
భూతభయము విడ ది । పోవును పసికిని
కాటుకయును బెట్ట । గన్నులకును ॥ 23

తా॥ పాముకఱచిన పసరమునకు నాగముషిణి రసమును లోని కిచ్చి దానితోడనే కంటికి కలికముగా వేసిన బ్రదుకగలదు.

62 మఱియొక చికిత్స

కం॥ పడికీటకంబు మూర్కొన
గడుపుబ్బును శేలవేరు । గంధము కలితో
నలగగ నూరుడు గొట్టెడు
కడుపునకిడి నంతవిషము । గ్రక్కను మీదక్ ॥ ౨౪

తా॥ పురుగు ముట్టుకొనిన సమయంబునందు శేలవేళ్లను బాగుగా నూరి కడుగులో గలిపి త్రాగించిన విషము విరిగి పసరము జీవింప గలదు.

చ॥ ఒడలుభుజంగ దండములు । నొప్పగనాటిన దానిమూన్పగా
పడిగను లేగమూత్రమును । వారధి యుప్పును వెండితెల్ల జి

ల్లెడుకొౌన గోవుదుగ్ధమున । లెస్సగమర్దన చేసియిన్నియుక్
గడు రభసంబుతో బసికి । గన్నులబెట్టిన నిర్విషంబగుక్ ॥ ౬౫

తా॥ పాముయొక్క కోఱలు పశువుయొక్క శరీరమునకు నాటుకొనినయెడల లేగదూడల పంచితమును, లవణంబును, తెల్లజిల్లేడు చిగుళ్ళను, ఆవుపాలును, చేర్చి బాగుగా మర్దించి వేగమె కన్నులలో నుపయోగించిన విషము హరింపగలదు.

63 పేరు తెలియని తెగుళ్ళకు జికిత్స

క॥ సీరుల్లి, కోడిరెట్టయు
వారధి లవణంబు వెండి । వసయును జతగా
నారయు దిలతైలముతో
బేరెరుగని రోగమునకు । బెట్టినబాగౌ ॥ ౬౬

తా॥ సీరుల్లి, కోడిరెట్టయు, లవణము వస, వీనిని నూనెతో మర్దనచేసి తినిపించిన పేరు తెలియని యన్నిరోగములు హరింపగలవు.

64 తైలము తలకెక్కవలయు నన్నచో

క॥ తైలము తలకెక్కనపుడు
గోళ్ళను కనకంపుతీగ । కుట్టుచుముఖముక్
గాలంగట్టుచు గొమ్ములు
తాటిల్లగ నున్నయిట్టి । తైలము విరచుక్ ॥ ౬౭

తా॥ చమురు తలకెక్కిన పశువుయొక్క ముక్కునకు బంగారు తీగను గ్రుచ్చి కొమ్ములు కాలికివంచి గట్టిగాఁ గట్టి యుంచిన నూనె దిగ గలదు.

65 చెవులలోఁ గురుపులు లేచినచో

క॥ చెవియందుఁ పుండుపుట్టిన
గనబలుపుకు నిమ్మరసములును । గ్రుక్కన నిడియా

చెవికింగొమ్మనుఁ గట్టిన
వివరముగాఁ బసికిప్పుడు । వేగమె మానున్ ॥ ౭౮

తా॥ గవ్వను బూడిదజేసి, అందు నిమ్మకాయరసము కలిపి పశువుయొక్క చెవిలోఁ బోయుచు గొమ్ములకు రాచిన హరింపఁగలవు.

66 అన్నివిధములైన రోగములకు

కం॥ ఇలసకల రోగములకును
తొలితొలి నుంకుడును, గొర్రె । తోలును భూవే
ములపొడి కలితో నూరియుఁ
గలికము గొట్టెడును బెట్టఁ । గాహరియించున్ ॥ ౭౯

తా॥ కుంకుడు గొఱ్ఱెతోలు, నేలవేముమసి పొడి కడుగులో గొట్టముదు పెట్టిన నన్నిరోగములు సమసిపోఁగలవు.

కం॥ దాననొక కొంత శమనము
గానది సహదేవమతముఁ గైకొని సేయున్
ధేనువులు బ్రతుకు నిజమిది
మానుగలావై సమస్త । మనుజులఁ బ్రోచున్ ॥ ౮౦

తా॥ ఇందువలనఁ గొంత శాంతము గల్గును, సమస్త రోగములు హరింపగలవు. పశువులు బ్రతికి మనుజసంతతిని చక్కగా సంరక్షణసేయ గలవని సహదేవ గ్రంథకర్త హెచ్చరించుచున్నాడు.

67 శరీరము కాలినచో

కం॥ మైయొల్ల కాలుపసికిని
కాయంబున కెల్లగాడ్డె । గడుపప్పు వసపుం
బూయఁగ మానును మఱియున్
బూయుఁడు తరిచల్ల పిడక । బూడిదతోడన్ ॥ ౮౧

తా॥ కాలిన పశువులయొక్క శరీరమునకు గాడిదె గడ్డపారాకు పసరును బూయవలయును, పిడక బూడిదను చల్లతోఁ గలిపి రాయ వచ్చును.

68 కణుతుల యొక్క లక్షణము

కం॥ ఈనేముందర నిక్కము
గానవియవి వానిమేను । గడునున బడకుఁ
యీనిన వెనుకను డయ్యును
నానాటికి బాలుతరిగి । నాసిలుచుందుఁ ॥ ౮౨

తా॥ ఈనే ముందర పశువుయొక్క దేహమునకుఁ గణతులుపుట్టినను అవి:మానకున్నను యీనిన పిమ్మట డస్సిపోయెడి కారణమున క్రమముగాఁ బాలు తరుగుటయే గాక పశువులు నీరసించును.

69 మరణించిన దూడ బయలు పడుటకు

గీ॥ ప్రత్తియాకురసము । బావంచ రసమును
మేడిచెక్క పొడియు । మిరియపుపొడిఁ
బుచ్చరసము నూనె । పోయంగ నుదరంబు
నందుఁజచ్చియున్న । కందువెడలు ॥ ౮3

తా॥ ప్రత్తియాకు రసము బావంచాలరసము మేడిచెక్కపొడి పుచ్చరసము నూనె కలిపి కాచిపెట్టిన మరణించినదూడ బయటకు రాగలదు.

70 నరము తెగిన పశువులకు చికిత్స

చ॥ నరములు ఛేద్యపడుంపగల । నల్లని నీలియు దివ్వతీగయుఁ
గురుతరమైన యూతరపు । గుప్పిన మూలము చర్మచూర్ణముఁ
సురభికి వెన్నతోఁగలిపి । సుస్థికిపెట్టిన బుట్టబూసిన
న్నిరువదినాళ్ళ యూతుదకు నేర్పడవచ్చు నరంబులన్నియుఁ॥ ౮౪

తా॥ నరములు తెగినచో నీలిగుంప తిప్పతీగ గుప్పెనవేరు పట్ట, యొక్క చర్మము వీనిని రసమును పుట్టమట్టితో బూసిన సద్దుకొని నరములు బాగగును.

71 కాలుకుంటునకు చికిత్స

గీ॥ కుంటు తెంపులు తగిలి । గోపదేల్బసికిని
కొండిజిల్లేడునుమ । కొనలు విరచి,
ముక్కు కొనలలోన । కెక్కించి యుండిన
కుంటి తెవులుపోయి । కూర్మి నెసగు ॥ ౬౯

తా॥ జిల్లేడుపువ్వుల చిగుళ్ళు విరచి ముక్కులందు దూర్చిన కుంటుట పోవును.

72 గాలి తగులకుండుటకు

కం॥ తైలంబు కోద్రివాన్నము
మాలిమితో నేడుమార్లు । మంత్రించియుగో
జాలంబున కను బెట్టిన
నాలిక గాలంటదందు । రార్యజనంబుల్ । ౭౦

తా॥ గాలితగులకుండుటకు, నూనె, అరికయన్నము వీనిని "శ్లో॥ ఘంటాకర్ణం మహాఘోరం । సర్వవ్యాధి భయంకరం । ఖగరోగ వినాశాయ । రక్షరక్ష మహాబలం" యీ మంత్రమును నేడుమార్లు పఠించుచు బెట్టిన నివారణ మగును.

73 మెత్తకాలునకు చికిత్స

క॥ కరకపొడి, కొత్తసున్నము
మరిపులి ఖండంబుతోడ । మర్దించియు గో

వరికాలబెట్టి కాచిన
స్థిరముగ నామెత్త కాలు । తేజమువందుక్ ॥ ౭౩

తా॥ కరక్కాయచూర్ణము సున్నము, చింతపులుసుతో నూరి పశువుయొక్క అరికాలికి దగిలించి కాపించినచో హరించును.

74 కురుపులక్షణము

కం॥ నాలుగు కాళ్ళను నిలువక
నేలను త్రొట్రుగిలి మేవు । నీళ్ళను ద్రాలగుణ .
పోలుంజాలకడ లేవగు
కోలుని కడుపుబ్బరించు । కురుమ గుణంబుల్ ॥ ౭౪

తా॥ కురుమ లక్షణము లెవ్వియనగా నిలువక పోవుట నీళ్ళను ద్రావుటను మేత దినుటను మానుట నేలను త్రొటిగిలుట పోలియుండుట కడుపుబ్బియుండుటయును.

75 ఇందులకు చికిత్స

గీ॥ కురుమ గొన్నపసికి । నరయ దుష్టపుతీగ
గాడిదెముకకూర్చి । కట్టునెడల
దలను గదియి పిడక । వెలిమిడిం దగంబూయ
నాలకురుమ తెవులు । నణంగిపోవు ॥ ౭౫

తా॥ దుష్టపాకు తీగెయొక్క రసము, గాడిదయెముక గంధము వెలిమిడి, కలిపి తలకు రాచినచో నీరోగము మానును.

76 ఇంకొక చికిత్స

కం॥ అది చిక్కకుండ నేనియు
నదనునకొక చెప్పెతట్టు । యాంపడితీగెం

బదిలముగ గ్రుచ్చి కట్టిన
సదమలముగ పిడకభూతి । చల్లినమాను౯ ॥ ౭౦

తా॥ పైని చెప్పిన వస్తువులు సమయమునకుఁ జిక్కకున్న సమయమందు చెప్పుతట్ట ఆకుతీగెను గుచ్చి తలకుఁగట్టి పిడక బూడిదె చల్లవలెను.

77 చండికాలికిఁ జికిత్స

ఆ॥ చండికాలుయెద్దు । సరిముందు కుంటిన
వెనుకఁ గాలిగోరు । వీడిపడఁగ
నెత్తురుబ్బఁగొట్టి । నీరుతోఁ దోమిన
చండికాలుకుంటి । చక్కపడును ॥ ౭౧

తా॥ గోటివద్ద నెత్తురును పైకి చిమ్మినటులచేసి నీటితోఁ గడిగినచో, చండిబట్టిన కాలుకుంటుట మానును.

78 మణుపు కాలికి

కం॥ అరయంగఁ గాలి మణుగుకు
నిరుగడ నైదంగుళములు । యెక్కనచుట్టు౯
అరయఁగ బూడిదగాదే
వరబిరముగ దక్కదగ్గి । వంకరగట్టు౯ ॥ ౭౨

తా॥ కాలు మడిగినచోఁ జుట్టు నైదంగుళములు రక్షచేసినఁ జక్కపడఁగలదు.

79 సాధారణ రోగములకు

గీ॥ దూలి; నేరేడు, కలిజేరు । మూలము, వస
కొమ్ము మిరియంబు గూరిచి । నెమ్మితోడ

మెత్తగానూరి కన్నుల । మీఁదఁబెట్ట
గాను పశుల తెవులు మాను । క్రమముతోడ ॥ ౭౩

తా॥ దూలగొండి, నేరేడు, గలిజేరు వేళ్ళు, వస, మిరియములు వీనిని మెత్తగా నూరి కలికముగాఁ బెట్టినచో సాధారణ రోగములు హరించును.

80 శెల తెవులునకుఁ చికిత్స

కం॥ శెలదెవులుదాకి చిక్కిన
కలితో సీమందునూరి । కన్నులనిడిన౯
శెలనిడిచి శేలయాకును
నలయఁగ పొగఁబెట్టమాను । నయముగఁ బసికి౯ ॥ ౭౪

తా॥ పైనచెప్పిన మందైనను సరిమె, శేకున్న శేలాకుపొగ బట్టినను శెల తెవులు పోఁగలదు.

81 ఈదుపులికిఁ చికిత్స

ఆ॥ ఈదు పులియుదాకి । యిరుగాళ్లు వీపును
రాకయున్నఁబసికి । రావిచెక్క
మఱియుఁ బచ్చిపాట । మరువక నాల్నాళ్ళ
గొట్టెడేసిఁబెట్ట । గొడ్డు లేచు ॥ ౭౫

తా॥ ఈదుపులి బట్టినచో దూడలకు కాళ్ళు వీపు సాగజాలవు. ఆసమయమున రావిచెక్కరసము పచ్చిపాలలో కలిపి 4 రోజులు పట్టిన సర్దుకొనును.

82 కల్లవాపు

ఆ॥ కల్లవాపు పసికి । గడుపచ్చె నేనియు
జుట్టువాతబెట్టు । మట్టుగాను

కాలుగంజి పాలు । గలియంగబోసియు
బూయవాపు మాని । పోవుబసికి ॥ ౯౬

తా॥ కల్లవాపు వాచినచోట జుట్టును రక్తబెట్టవలయును, వేడి గంజి పాలుకలిపి పూయవలెను లోనికి వాడవలెను.

83 మతిరియొక చికిత్స

ఆ॥ వావి లాకు పసరు । వల్మీకమును గల్పి
పయిన బూయవాపు । బసికిమాను
బాదజేయబసికి । బాగుగా నప్పుడు
కుదురు కల్లవాపు । గోవులకును ॥ ౯౭

తా॥ వావిలాకు పసరు పుట్టమట్టితో గలిపి పూసిన గల్లవాపు మారించును.

ఆ॥ తిక్క తెవులుదాక । తిరముగా శృంగముల్

గొనలయందు నుగుణు । గోకజుట్టి
నూనెకడపికాళ్ళ । కావకుండగ గట్టి
దివులులెత్త గదియ । దీరుదిక్క ॥ ౯౮

తా॥ పశువులకు దిక్కయెత్తిన సమయములందు బశువుకు గం తలగట్టి కొమ్ముల కొనలకు గుడ్డచుట్టి నూనెతో దడిపిన కాగడా వెలిగించిన క్షణములో దిక్క తిరుగును.

84 ఇందులకుం చికిత్స

సీ॥ ఈగువ్వ తెవులును । వేగముగా మాన్ప
కలబంద మట్టిలం । గడకు దెచ్చి
కల్లుప్పు నావాలు । నల్లంబు సమముగాం
గూడంగ నన్నియు । గుమ్మిమ్మ పెట్టి
పులిసిన కడుగులోం । పోసియూసందులు
మరుగగా నిచ్చుచు । మూడు తిథులు

వసికిఁబెట్టుచునుండి । బడవాసిలి వచునట్టి
త్రోళ గురుచునుమరి । దునిమివైచి

ఆ॥ వేడి నేతిలోని । వెలయుంగ గొనితోళఁ
బెట్టి విడిచనేని । గొట్టజేసి,
మందుబెట్టనేని । మానును సహదేవ
మతము తోఁళగురును । మాందలించు ॥ ౯౯

తా॥ కలబంద, ఉప్పు, ఆవాలు, అల్లము, సమముగాఁబులికడుగు త్రోనుడికించి పూటకు గొట్టము చొప్పున మూడుదినములు పెట్టుట యే కాక, గురును బారిన వెంట్రుకల బాగుగ కత్తిరించి చిగురు వేడి నీటిలో ముంచి వదలివేయుట యుత్తమము.

85 చూలి నిలచుటకు

ఆ॥ అడవి తుమ్మగింజ । కడుమెత్తఁగానూరి
వెన్నతోడ మెదిపి । కన్నులకును
బన్నుగాను బెట్ట । బదియారుదినములు
చూలుపడ్డలకును । చూలినిలుచు ॥ ౧౦౦

తా॥ అడవి తుమ్మగింజలను వెన్నతో మెత్తగానూరి 16 దినములు పెట్టిన వడ్డల యొక్క చూలి నిలువఁ గలదు.

86 మరియొకటి

కం॥ విచ్చులవిడి, బసరంబున
కిచ్చిమదా మేపుఁ బెట్టి । యిరుమారు ఘృతం
బిచ్చుగఁ బెట్టిన నయమయి
వచ్చును బది దినములకు న । వారిత దృష్టుల్ ॥ ౧౦౨

తా॥ కడుపునిండ మేతబెట్టి దినమునకు రెండు పర్యాయములు కన్నులలో నెయిఁ బెట్టుచున్నను 10 దినములలో గన్నులు బాగు పడును.

87 ఆవిరికిఁ జికిత్స

గీ॥ పేరియున్న నెయ్యితో । పెంకుల పొడియును
నవిరి పెరిగెనేని । యరటి పసరు
మావు కంటిలోన । మరువక బెట్టిన
నేను నాళ్ళలోన । మానుఁ బసికి ॥ 103

తా॥ పేరిన నేతితో గుంటపెంకులపొడి గాటుకవలె మర్దనము జేసి పెట్టిన యెడల కొ౹ దినములలో నవిరిరోగము హరింపగలదు.

88 నిలువుకండ్లకుఁ జికిత్స

కం॥ నిలువులు బడినను దొమ్మిది
నెలలైనను వచ్చుజమ్మి । నెరయగ ముచ్చం
ధులమీద రెండు వాతలు
తెలియంగా బెట్టిరేని । దృష్టులు వచ్చున్ ॥ ౧౦౪

తా॥ నిలువుగుడ్లు పడి తొమ్మిది నెలలు గడచినను తెలివితోడ పశువు యొక్క మూనుసంధులు దెలిసికొని రతుల బెట్టినచో దృష్టులు వచ్చును.

కం॥ కసుకంటఁ బువ్వుపుట్టిన
మసలక దొండాకు పసరు । మరి మిరియంబుల్
పొసగంగ నూరి కండ్లకు
వెసఁబెట్టినఁ బువ్వు లెల్ల, వేగ హరించున్ ॥ 105

తా॥ పశువుయొక్క కంటియందుఁ బువ్వువేసినచో దొండాకు పసరుతో మిరియమును నూరి కాటుకగా నుపయోగించిన పువ్వులు తగ్గిపోవును.

కం॥ దిరిసెన చెక్క రసంబును
మిరియంబును గలియనూరి । మెదపిన పాటున్

నెరియఁగ నాలుగు పూఁటలు
విరసపుచెవిఁ విడువ వువ్వు । వేగమె మానుక్ ॥ ౧౦౬

తా॥ దిరిసెన చెక్క రసముతో మిరియంబును కలిపి నూరి నాలుగు పూఁటలు వువ్వున్న కంటికి వేసిన పశువుయొక్క దృష్టి చక్కపడఁ గలదు.

89 గువ్వ తెవులు

కం॥ గువ్వ తెవులైనఁ బసికిని
నివ్వాడు వాలంబుగుత్తి । వెంట్రుకలుండుక్
మవ్వముచెడి కడు బెగడుచుఁ
గ్రొవ్వతి వెడగుండెలగుచు । గుందుచుఁ దిరుగుక్ ॥ ౧౦౭

తా॥ గువ్వతెవులైనచోఁ బశువునకు దోఁక వెంట్రుకలూడి పోవును పశువు చికాకుగా నుండును. బెదురు చూపులతో నటునిటు తిరుగును. చిక్కిపోవును. నవకము జెడును, నీరసపడును.

90 కామెర్లకు చికిత్స

ఉ॥ కన్నులుం వాచి తోయములు । కారిన యంత మరీచి పిప్పలిక్
నున్నగ నూరిపెట్టుఁడోక । న్యూనము పుట్టదు కాకులైననా
కన్నుల గుంటకల రసము । కాటుక పెట్టియు దద్రసంబుతో
గన్నులపెట్టగా కలను । కామెలుమాను దినాష్టకంబునక్ ॥ ౧౦౮

తా॥ పశువునకు గామెర్లు వచ్చినచో మిరియము పిప్పళ్ళు మెత్తగా నూరి గుంటకలకరాకు పసరుతో గాటుకజేసి యుపయోగించిన ఎనిమిది దినములలో బోఁగలవు.

91 నీరుకారు కండకు

కం॥ వులుగుడు మూలము గోకియుఁ
జలమున వాగూడరాచి । చక్షుల నిడినక్

పలుమరు నీరుంగారుట
తలనొప్పియుఁ బసరమునకు । త్వరలో మానున్ ॥ ౧౦౯
తా॥ పులుగుడు వేరు శుభ్రముగాగోకి నీటితో నరగఁదీసి గంధము కంటిలోఁ బెట్టిన నీరు కారుట తగ్గును.

92 ఇంకొక పద్ధతి

కం॥ ఆరుదొండాకు, మిరియము
క్షీరంబును బోసినూరి । క్రియతోఁ బసికిన్
నేరుపుతోఁ గన్నులనిడఁ
గోరికబంది దినములకును । గుదురును బసికిన్ ॥ ౧౧౦

తా॥ ఆరుదొండాకు, మిరియము, పాలతో మర్దనచేసి కంటిలో వైచినను నీరుకారుట కట్టును.

93 ఇంకొక పద్ధతి

కం॥ ఆకుకరివేము బెట్టిన
నాకోడెలు లావుగల్గు । నాపెయ్యలకున్
జేకొని యిాక్రియఁ జేసినఁ
బ్రాకటముగఁ బాలుపాల । వండ్లనె నిలుచున్ ॥ ౧౧౧

తా॥ కరివేపాకు మగపశువులకుఁ దినిపించుచోఁ జక్కగాబలియుననియు ఆడ పశువులకుఁ బెట్టిన పాలినిలుచుననియుసకల దేవునిమతము,

94 నెలతక్కువ దూడలు,

కం॥ కొఱనెల నీనిన పశువుకు
తురుమిడయును వెదురుటాకు । త్రోవఁగఁ జేవన్
దరినీవ లేనిదానికిఁ
గురులున్ వెదురాకు మేపఁ । గొబ్బున నీనున్ ॥ ౧౧౨

తా॥ తుమ్మి, వెదురుటాకులు వీనిని దినిపించిన నెలతక్కువగాఁ బ్రసవించి పశువులు పాలు చేవగలవు ఈనలేక శ్రమజెందెడి పశువులకు వెంట్రుకలను వెదురుటాకుతో నూరి తినిపించిన వెంటనే ప్రసవించును.

95 నెలతక్కువ దూడలు

కం॥ ఆలేక నొక్కమాసము
గాలిని దగులంగనీకఁ । గప్పుచు దానిన్
పాలుకడు ద్రాగనీయక
పాలించియు వెన్నగుడుప । బ్రతుకు నిజంబౌ ॥ ౧౧౩

తా॥ నెలతక్కువ దూడను గాలి యెంతమాత్రము దగులనీయకుండ నేదైనఁ గప్పుచుఁ బాలను విస్తారముగాఁ ద్రావనీక, వెన్నను మాత్రము గుడుపుచున్న లేగ తప్పక బ్రతుకును.

96 పాలు చేపుటకు

గీ॥ కట్టనీక పొడిచి । కడుగ్రేపు నొల్లక
మసలి పితికెనేని । బసిఁనైన
పుల్లతీగె నొడలు । బూసి సాధించిన
పిదుకనిచ్చునట్టి । మొదవులైన ॥ ౧౧౪

తా॥ పాలీయక దూడలను పొడచునట్టి ఆవులకు పుల్లతీగె గంధము శరీరమునకు బూసినచో జక్కగా మచ్చికకు రాగలవు.

97 మావితినిన పశువుకు

కం॥ తనమావి వైచి మేసిన
ననుములనుఁ బచ్చివుచ్చు । యూకు రసంబున్
వినుచల్ల గలిపిపెట్టిన
దనమదిలో మార్పుగలిగి । తప్పక చేపున్ ॥ ౧౧౫

తా॥ పశువు దనచూపి తానుదినివెచినపుడు అనుములుపుచ్చాకు రసమును చల్లయు గలిపి పెట్టిన క్రమముగా పాలువచ్చును.

98 చేపుటకు

కం॥ వెలదిపులి గంటి నెయ్యని
పులిఖండయు పాలునాల్గు । పూటలు బెట్టన్
దొలిచూలు వడ్డ యెడలను
గలరోగం బెల్లమాని । గ్రుక్కిన జేపున్ ॥ ౧౧౬

తా॥ తొలిచూలి ఆవులైనను ఆడపులియొక్క క్రొవ్వును చింత పండు పులుసున్ను గలిపి నాలుగు పూటలిచ్చిన పాలుచేపును.

99 దూడను నటిచిపోయినచో

కం॥ చల్లయును దాడికాయలు
కల్లును జీలకర్రను । గంధియు బోయన్
దొల్లి తన ప్రేపుపుండగ
నొల్లనిదై నేనిబాయు । కండును దూడన్ ॥ ౧౧౭

తా॥ చల్ల, తాడికాయలు, ఉప్పు, జీలకర్ర, సుగంధి కలిపిపెట్టి నచో ఆవును తమ దూడలపై మిగుల ప్రేమబుట్టి మఱువకుండును.

100 పాలిచ్చుటకు

కం॥ నెయ్యని గోధుమ గంజియు
బొయ్యగ సురభులకు నాల్గు । పూటలు దానన్
గయ్యాళి పసరమైనను
పెయ్యకరచి వంగటిలుచు । బితుగగనిచ్చున్ ॥ ౧౧౮

తా॥ నెయ్యి గోధుమగంజి కలిపిపోసిన గయ్యాళి పశువయ్యును వశ్యము కాగలదు.

101 చేపుటకు

కం॥ అడ్డసరపాకు నులిమిడి
గడ్డయు గల్లుప్పు, జీల । కఱ్ఱసుగంధిన్

బిడ్డకు బోయగ చేపును
అడ్డెడు పులిచల్లతోడ । నదిగొనిచేపుఁ ॥ ౧౧౯

తా॥ అడ్డసరపాకు, నులిమిడిదుండ, ఉప్పు జీలకఱ్ఱ సుగంధి వీనిని గలిపి నూరిపెట్టిన పాలుచేపును.

102 చూలినిలువని పశువులకు

ఆ॥ ఫలముగానిగొడ్డు । పడ్డకు పావర
పండురసము పచ్చి । పాలతోడ
బెట్టినపుడు కలయఁ । బెట్టి మేకలనెయ్యి
బెట్ట నిల్చుచూలు । నెట్టిపసికి ॥ ౧౨౦

తా॥ పావరపండురసము, పచ్చిపాలు, మేకనెయ్యి, వీనిని బాగుగా గలిపి పెట్టినచో జూలునిలుచును.

103 దూడమరగని దానికి

ఆ॥ ఈనిన పెయినర్మి । లించుక లేకను
గడువనీకదూడఁ । బొడిచనేని
గోవులకును, కొండ । గోగురసంబును
నోడలఁబూయఁ గ్రేవు । గుడువనిచ్చు ॥ ౧౨౧

తా॥ కొండగోగాకు రసమును నోటికిఁ బూసిన దూడను దగ్గఱకు చేరనీయని పశువు సాధువు కాఁగలదు.

104 చేపని పశువులకు

కం॥ కలగొని చేగొండాకును
వెలియాలును జీలకర్ర । నిను కల్లుప్పున్
పులిచల్ల గలిపి పెట్టిన
వెలయుగఁ బసరంబు చేపు । వేడుకతోడన్ ॥ ౧౨౨

తా॥ చేగొండాకును, జీలకఱ్ఱను నూరి, ఉప్పు పులిచల్లలోఁ గలిపి పెట్టినఁ బాలుచేపును

. కం॥ ఆయాకు నాత్మీయమగు
తోయంబును పచ్చిపసుపు । తో మిరియంబుల్
చేయుఁడు ముక్కున నశ్యము
చేయఁగఁ బసరంబుచేపు । శీఘ్రము నిజమా ॥ 123

తా॥ చేగొండాకును, మిరియమును, పచ్చిపసుపు, ఆవుమూత్రముతోఁ గలిపి నశ్యముగ జేసి యిచ్చిన పాలుచేపును.

ఆ॥ కన్నెకొమరతీగ । గడ్డతోఁ దలవిరి
గాకునూరిముద్ద । గారవముగ
నువ్వుపిండి గల్పి । నోడలఁ బూయంగను
గుడువనీనివసికి । గుణముసోకు ॥ 124

తా॥ కన్నెకొమారితీగ దుంపలో విరిగాకునూరి నువ్వుపిండిగలిపి నోటికి, బూసిన పాలగుణము కలిగి పశువు వృద్ధిలోకి వచ్చును.

కం॥ గడియము పొద్దుండగనా
పిడియంబుచ్చును వేగ । పేరిమనునపుడు
ప్పిడియఁగల రసము ద్రేపును
వడల జరిమినాక నేయ । నడిఁగొనఁచేపుణ ॥ 125

తా॥ గడియప్రొద్దుండగనే ఆవును దూడను నొకటిజేసి దూడకు నోటినిండ నుప్పని రసముబెట్టిన యెడల ఆవుచేపును.

కం॥ తొలిజూలు పడ్డకుడువం
జలికేపడి దూడకొఅది । చేపకయున్నఁ
నులిమిడి యుసిరిక మినుములు
గలితోడను నూరిపోయ । గ్రక్కున జేపుణ ॥ 126

తా॥ తొలిచూలియావు పాలుజేపనిచో నులిమిడి, యుసిరిక, మినుములు గలిపి మెత్తగానూరి కడుగుతో బెట్టిన జేపును.

కం॥ పులిఖండంబావాలును
కలతాళపు గడ్డగోఘ్రు । తము దురదలగొం
డిలవిత్తుల చూర్ణంబులు
గలుపుచుఁ గుంచెడును బెట్ట గావసి చేపుణ ॥ 126

తా॥ చింతపండు పుల్లుసు, ఆవాలు, నేలతాడిదుంప, దురదగొండి విత్తులు, వీనిని నూరి ఆవునేతితోc గలిపి లోనికిచ్చినను పాలు చేపc గలవు.

105 మందుc బెట్టెడి విధము.

కం॥ మందును బెట్టెడి వేళలc
బొందెడc బడ నొడలజేతc । బునుకుచు నవయం
బుందగ బెట్టినc గ్రక్కొను
సందడి దోచినను గూర్మి । జేపవు పశువుల్ ॥ 127

తా॥ పైనc దెల్పిన మందు పశువులకు బెట్టెడి వేళలందు లాలనc జేయువలయునుగాని బెదిరించినచో నుపయోగము లేదు.

కం॥ మునుబితికి పితుకవలసియు
గునిసినచో నయముcజేసి । కొనవలె బసికిన్
అనువుగ దృష్టియు దీసిన
ఘనతరముగc బాలుచాలc । గలుగగ నిచ్చున్ ॥ 128

తా॥ పితికి పితికినమీద కోపము తెప్పింపcబడిన పశువును నయమున బ్రతిమాలియుc గన్నుల దోషముc దీసిసైచియుc బ్రయత్నించిన పశువు పాలుచక్కcగా నీయగలదు.

106 దృష్టి దోషమునకు

ఉ॥ నిప్పులమీద జొన్నలును । నింబదళంబులు పత్తివిత్తులున్
యుప్పును వైచినన్ మెదవు । లొప్పగబాడి నొసంగునిత్యమున్
దప్పకcజూచిమోహమున । దానిc గనుంగొను వారికన్నులున్
నిప్పున వేగ నున్నగతి । నీగిరిబోయును వేగునంతకున్ ॥ 129

తా॥ దృష్టిదోషమునకు జొన్నలు, వేపాకు, పత్తిగింజలు, ఉప్పు దిగదుడిచి నిప్పులలోc బోసిన హరించును.

107 వేగమే యీనcజాలకున్న

ఆ॥ ఈనలేక వనరు । దానికి గురువింద
వేరు కలియcబోసి । నూరి కడుపు

కడిగివ్రాయఁ జడపు । కాకుండ వేగము
యప్పుడు కేప్పునిడు ని । రాయసమున ॥ 130

తా॥ ఈనజాలని పశువునకు గురువింద వేరునూరి కడుపునకు పూసిన ఆలస్యము లేకుండ ఈనగలదు.

107 దురదకు

కం॥ పెయ్యేల గజ్జికి వేగమె
పుయ్యాఁడు కామంచి పసరు । పొలుపుగ దానిన్
బుయ్యా నొక దినములోపల
వెయ్యాసు మఱియెంతటిట । వేగమె మానున్ ॥ 131

తా॥ కామంచి పసరు గజ్జిగల తావున రాచిన యెడల తీట తొలగును.

108 గజ్జికి

ఆ॥ తమ్మిగడ్డతోడ । నుమ్మెత్తయాకును
దుష్టపాకురసము । తోడగూడ
బయిన గొడలబూసి । పాయక గడిగిన
దినదినానగజ్జి । తీరి పోవు ॥ 132

తా॥ తామరదుంప, ఉమ్మెత్తాకు దుష్టపాకు నూరి యొడలికి బూసిన గజ్జిపోవును.

ఆ॥ చలిడాకునూరి । కలిమీడి తెప్పలు
నుదధి లవణ సహిత । నొడలబూయు
మూడుదిధులుగడక । మునుకొనిలేగల
దీటవుండుమాని । తెలివినొందు ॥ 133

తా॥ చలిమిడాకు, కలిమీద తెట్టు సముద్రలవణమునూరి వరుసగా మూడుదినములు రాచిన దురదలు హరింపగలవు.

110 దగ్గుకు చికిత్స

గీ॥ దగ్గుయూర్పు నిలుపు । డాకిశాల్చి చురుక
రాకయున్న పసికి రావిచెక్క
మంచి నచ్చిపాలు । మరినాల్గు దినములు
గాట్టిడేసిబెట్ట । గోవుబ్రతుకు ॥ 184

తా॥ రావిచెక్క వచ్చిపాలు నాల్గుదినములు పెట్టవలెను.

కం॥ విరటుని పట్టణమందున
వరగగ సహదేవుమంత్రి । పాలకుడయితా
సురభులకు జేసె నీక్రియ
నరయుగ నా చంద్రతార । కంబుగ వెలయున్ ॥ 185

చ॥ నరనుత కీర్తిపాలకుడు । నారయమంత్రి తెనుంగుజేసె నీ
సురభుల కిట్టి వైద్యములు । సొంపెసలారగ నెల్లదిక్కులన్
బరగునిలన్ సుధాకరుడు । భానుడు మేరువు సాగరంబులున్
ధరణియు దిగ్గజంబులును । దారకము ల్గలయంత కాలమున్ ॥ 186

చ॥ స్థిరముగనుండు బాయకను । ధీయుతులన్న ప్రసిద్ధికెక్కను
ర్వర నరయంగ నిట్టి రస । వత్తరశాస్త్రము తత్క్రమంబుగా
నరులెవరైన నాలివిని । నమ్మిక తోడుత చేయ నీక్రియల్
సిరియును పాడిపంటలును । చెన్నుగ నాయువు గల్గి వర్ధిలున్ ॥ 187

సంపూర్ణము.

కొండా శంకరయ్యగారి
ప్రీమియర్ ముద్రాలయమున ముద్రితము, సికింద్రాబాద్.